

VERDIEPINGSOPDRACHT

NSB'ers en SS'ers bijeen op de Grote Markt in Nijmegen. Foto: Regionaal Archief Nijmegen

Collaboratie - Verzet - Accommodatie

Project: Verantwoord levensverhalen doorvertellen over oorlog en bevrijding

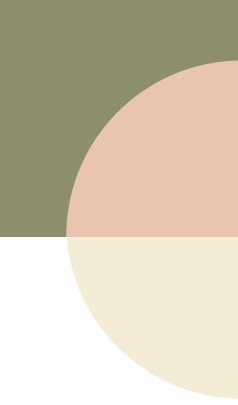
Deelproject: 'Het verhaal van Hennie en opa Anton Wiebe' ('Dubbellevens'; 'Familiegeheim')

De bezetting

Toen Duitse soldaten op 10 mei 1940 Nederland binnenvielen waren veel mensen verbijsterd of boos. Ze hadden misschien gehoopt dat Nederland neutraal zou blijven of ze waren fel tegen het naziregime. Het gewapend verzet tegen de inval was van korte duur; op 14 mei was de officiële capitulatie een feit en was Nederland bezet. Hoewel de Nederlanders voor het merendeel tegen de bezetting waren, waren er ook Nederlanders die sympathiseerden met de bezetters. Veel bestuurders waren van mening dat verder openlijk verzet geen zin had en er werd met de Duitsers overlegd over de gang van zaken in het land. Er ontstond dus ook noodzakelijke 'samenwerking' met de bezetter.

Nadat de militairen het land waren binnengevallen besloot Hitler dat Nederland niet door een militaire bezettingsmacht zou worden bestuurd, maar door een civiele bezettingsmacht: Nederland zou geleid worden door Duitse burger-bestuurders. Hitler beschouwde Nederlanders als *'artverwandtes Volk'*, een verwant broedervolk binnen het 'Germaanse ras'. De bedoeling was dat de Nederlanders langzamerhand en op subtiele manier zouden worden 'genazificeerd' en een deelvolk zouden worden binnen het grote Duitse rijk. De nazibezetters hadden er dus belang bij dat in Nederland alles zo snel mogelijk weer normaal zou worden. Nederlandse soldaten die een erewoordverklaring tekenden, dat ze zich niet zouden verzetten, mochten gewoon naar huis. Zo werd het leger op rustige wijze ontbonden.

Van de kant van de Nederlanders werd op een vergelijkbare manier geprobeerd om het dagelijks leven weer zo 'normaal' mogelijk te laten verlopen, zoals o.a. Lennert Savenije in zijn boek *'Nijmegen, collaboratie en verzet'* (2018) laat zien. Hij spreekt van een 'bestuurlijk arrangement' (p.130), een manier van omgaan met elkaar die Nederlanders bekend was als land, waarin mensen ondanks culturele verschillen goed met elkaar kunnen samenleven. In die geest zochten bestuurders van overheden, instellingen en bedrijven toenadering tot de Duitse bezetters, om zo goed mogelijk regelingen te treffen voor een 'normaal' verder leven. Zoals de stadsbestuurders de

ambtenaren en burgers opriepen om zich goed te gedragen tegenover de bezetters, zo riep de deken van Nijmegen de priesters op om geen kwaad te spreken over de bezetters en hun sympathisanten. Want er waren ook mensen die pro-Duits waren of zelfs nazisympathieën hadden en lid waren van de Nationaal Socialistische Bond (NSB), al was dat was aanvankelijk een relatief kleine groep die in de eerste dagen van de bezetting amper een rol speelden. Na de schok van de inval probeerden ook de kranten vooral de rust te herstellen. Zo schreef de Gelderlander op 16 mei 1945: “Aanpakken en meewerken, dat is het parool! Daarmee bewijst gij de gemeenschap en U zelf de allergrootste dienst.” (Savenije, p.137)

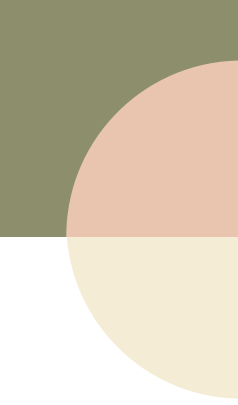
Bron: Lennert Savenije: *Nijmegen, collaboratie en verzet. Een stad in oorlogstijd. Nijmegen (Vantilt) 2018.*

De ‘Politieke Dienst’ van de Nijmeegse politie

Als grensstad was Nijmegen een van de steden die bij de Duitse inval het eerst werden bezet. In de stad was sinds 1933 een lokale afdeling van de pro-Nazi-Duitse NSB actief, maar die beschikte begin 1940 slechts over vierhonderd leden. Dat had ook te maken met het feit dat het lidmaatschap van de NSB voor ambtenaren en mensen in uniform officieel verboden was. In de bezettingstijd werd dat verbod al snel opgeheven, zodat vanaf 20 juni 1940 ineens veel meer mensen NSB-lid werden, waaronder politieagent Anton Wiebe. Velen van hen werden uit opportunisme lid. Ze werden door de ideologische NSB-ers ‘Meikevers’ genoemd, die dus niet écht uit overtuiging nationaalsocialisten zouden zijn, maar gewoon om dat het net even goed uitkwam. Dat gold niet voor Anton Wiebe die net als zijn vrouw Aleida al langer sympathie voor Hitlers nationaalsocialisme koesterde. Toch verklaarde hij na de oorlog lid te zijn geworden op aandringen van zijn vrouw en omdat hij hoopte dat hij: “middels de NSB, die betere arbeidsvoorwaarden en levensomstandigheden propageerde, een gunstiger positie bij de politie zou krijgen” (Van Liempt, p.233). Dat was inderdaad het geval, want Anton Wiebe was al sinds 1919 agent en had twintig jaar later als opperwachtmeester nog geen bijzonder hoge rang. Binnen het Nijmeegse politiecursus was hij niet bijzonder geliefd, zeker niet bij de agenten die al voor de oorlog openlijk anti-Duits waren. Sommigen hadden zich na de inval aangesloten bij verzetsgroepen en anderen probeerden zich zo goed mogelijk aan te passen aan de nieuwe situatie, zonder actief mee of tegen te werken.

Toen de Duitse bezetter merkte dat de Nederlandse politie steeds minder loyaal meewerkte aan nieuwe (veelal anti-Joodse) maatregelen, werden op aandringen van Duitse *Sicherheitsdienst* (SD) in de jaren 1942 en 1943 speciale afdelingen binnen de Nederlandse politie opgericht. Die afdelingen hadden verschillende namen zoals ‘Centrale Controle’ (Utrecht) of ‘Politieke Politie’ (Tilburg, Dordrecht), ‘Bureau Joodse Zaken’ (Amsterdam) of ‘Groep X’ (Rotterdam) maar in feite ging het om eenheden die een verlengstuk werden van de SD en actief meewerkten aan de Jodenvervolging (Van Liempt, p.16). Langzamerhand kwam op bijna alle belangrijke posten binnen de Nederlandse politie pro-Duitse leidinggevenden.

Onder leiding van commissaris Anton Van Dijk, zelf lid van de Schutzstaffel (SS) en de NSB, werd ook binnen de Nijmeegse politie een ‘Politieke Dienst’ ingericht (Van Liempt, p.36) waar de NSB-agenten Anton Wiebe, Willem Kaal, Johannes van Elferen, Willem Wanders en Jacob de Ruiter als teamleden werden aangesteld. Ze werden grotendeels van de normale diensten vrijgesteld, kregen een eigen ruimte naast die van de commissaris en stonden alom bekend als agenten van de ‘Politieke Dienst’. Vanaf 1 januari 1943 stond de afdeling onder directe leiding van de fanatieke opperluitenant van politie Marinus Verstappen (lid van de SS). Hij zorgde ook voor de politieke vorming van de medewerkers van het politiebureau. Via Verstappen, die informatie en opdrachten van de SD ontving, werden de leden van de ‘Politieke Dienst’ op pad gestuurd. Nadat commissaris Van Dijk door een aanslag eind augustus 1943 om het leven kwam, kreeg Verstappen de leiding over alle ‘politieke’ aangelegenheden. Hij hernoemde later de ‘Politieke Dienst’ in ‘Algemene Dienst’ en

breidde die uit met meer agenten, ook niet NSB-agenten, zodat er bij razzia's meer politie op de been kon worden gebracht. Maar de harde kern bleven de eerder genoemde agenten als Wiebe, De Ruiter, Kaal en Van Elferen; hun wandaden varieerden van diefstal, plundering en intimidatie tot ernstige mishandeling, arrestatie, deportatie en betrokkenheid bij moord.

Bron: Ad van Liempt en Jan H. Kompagnie: *Jodenjacht*. De onthutsende rol van de Nederlandse politie in de Tweede Wereldoorlog. Amsterdam (Balans) 2011.

OPDRACHT

Lees eerst bovenstaande bronnen. Beantwoord daarna onderstaande vragen.

Vraag 1

In de bronnen worden drie manieren van omgaan met de bezetting beschreven. Deze kunnen worden bestempeld als 'verzet', 'collaboratie' en 'accommodatie'.

Geef voor elk van deze begrippen een omschrijving in eigen woorden en een voorbeeld uit de tekst.

Vraag 2

Accommodatie, verzet en collaboratie kunnen dicht bij elkaar liggen en de grens hiertussen kan soms lastig zijn om te zien. Licht dit toe door:

- uit te leggen, met voorbeelden uit de bron, wat het verschil tussen verzet, accommodatie en collaboratie is en
- aan te geven, met eigen voorbeelden, wanneer accommodatie overgaat tot verzet én tot collaboratie.

Deze verdiepingsopdracht kwam tot stand onder eindredactie van Paul Sars (Radboud Universiteit), Marco van Vemde (Maurick College, Radboud Universiteit) en Bob Emmen (Citadel College).